

Književnost u gimnazijskom programu od 1991. do 2011.

[HTTPS://DOI.ORG/10.17234/9789533793467.42](https://doi.org/10.17234/9789533793467.42)

EMICA
CALOGJERA ROGIĆ

Početak 90-ih godina 20. stoljeća obilježio je raspad socijalizma, a procesi preobrazbe političkog poretka, usmjereni na afirmaciju novih vrijednosti, otvorili su pitanje uloge obrazovanja u izgradnji nove države i odredili smjer obrazovnih promjena.

U proljeće 1992. donesen je *Zakon o srednjem školstvu* (NN 19/1992, izmjene i dopune zakona NN 27/1993), čime je stvoren zakonski okvir za promjene školskog sustava u Republici Hrvatskoj. Na temelju novog zakona doneseni su *Nastavni plan i program za gimnazije* (*Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete*, 1994), *Zakon o udžbenicima* (NN 117/2001, NN 36/2006), koji je omogućio donošenje Udžbeničkog standarda (NN 63/2003, NN 7/2007) kao podzakonskog akta kojim su utvrđene zakonske i druge osnove, znanstveni i psihološki zahtjevi, didaktičko-metodički zahtjevi i standardi, etički i jezični zahtjevi, likovno-grafički zahtjevi i standardi, tehnički standardi i posebni zahtjevi u izradi udžbenika

za pripadnike nacionalnih manjina, kao i zahtjevi u izradi i prilagodbi udžbenika za djecu s posebnim potrebama.

Vrlo precizno postavljen zakonski okvir ostavljao je malo prostora za izbornost i odstupanja u nastavnoj praksi poučavanja književnosti. Nastavnim planom i programom propisan je tjedni broj sati nastave Hrvatskoga jezika (4 sata u gimnazijama), definirana su tri područja predmeta — hrvatski jezik, hrvatska i svjetska književnosti i jezično izražavanje — te propisan sadržaj koji, kad je riječ o književnosti, obuhvaća dijakronijski pregled povijesti hrvatske i svjetske književnosti od temeljnih civilizacijskih djela do suvremenih hrvatskih autora kao što su Ivan Aralica, Nedjeljko Fabrio i Pavao Pavličić, a u svjetskoj književnosti do Hermana Hessea i Milana Kundere. Nastavni program za gimnazije vrlo je ambiciozno zamišljen te je zapravo sažet pregled sveučilišnog programa povijesti nacionalne i svjetske književnosti i kao takav nije doživio bitnije

IMA LI U NAŠIM GIMNAZIJAMA PRETEREĆIVANJA

Glasovi ili bolje tužbe, što se od vremena do vremena iznose u različitim našim novinama, kao da potvrđuju pitanje na čelu postavljeno. A tko se tuži? Jamačno roditelji savjesne djece svoje, pa ih boli, kad vide, kako se često dijete muči, da zadovolji zahtjevima škole. [...]

Otac jedan, koji se potpisao kao "otac pedagog", u broju 258. Nar. novina od 10. studenoga 1900. misli, da tome "pomoći ne će biti, dok se ne promijene i naučne osnove".

Općenito se, po njegovu mnijenju, prigovara današnjoj srednjoj školi, da odviše mladež opterećuje učevnim gradivom, i to često posve suvišnim, od kojega nikad u životu neće imati nikakve koristi.

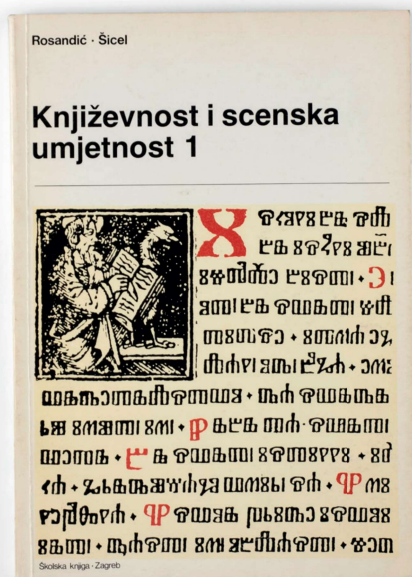
—
M. Divković, Nastavni vjesnik, 1902.

promjene sve do stupanja na snagu *Kurikuluma nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj* 2019. godine (NN 10/2019). Gimnazijski program književnosti usmjeren je ponajprije na sadržaj: riječ je o vrlo opsežnu popisu djela, uz koja se navode obvezna pjevanja ili ulomci za obradu.

Nastavnim je programom predviđeno da se, kao što se radilo još od čitanke za više gimnazije Franje Petračića 70-ih godina 19. stoljeća, u prvome razredu gimnazije obrađuje teorijski uvod u književnost, književni rodovi i vrste, a zatim slijedi dijakronijski pregled povijesti književnosti od prvih epova, antičke književnosti do kraja srednjega vijeka. U drugom razredu obrađuju se književna razdoblja od predrenesanse i humanizma do romantizma, u trećem razredu su ilirizam, protorealizam, realizam, modernizam i hrvatska moderna, a u četvrtome avangarda, modernistički pokreti, socijalna i suvremena književnost.

Zahtjevan program književnosti predviđen za obradu u samo 4 sata tjedno ostavljao je vrlo malo vremena za nastavu jezika. Ukupan broj djela hrvatske i svjetske književnosti predviđen nastavnim programom za predmetno područje književnosti jest oko 220 obveznih i 40 izbornih.

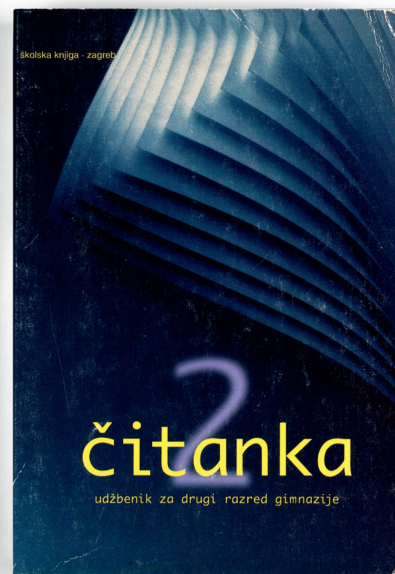
Najčešće pritužbe iz prakse bile su da je program nemoguće u cijelosti ostvariti, da je predviđena satnica za jezično zahtjevnije klasike poput Homera, Marulića, Držića, Shakespearea ili Krležu jednostavno nedostatna te da se zbog ostvarivanja svih nastavnih sadržaja pojedina djela stignu samo površno obraditi. Praksa je također potvrdila da se učenici nerijetko služe različitim sažecima lektirnih djela koje nalaze u vodičima za lektiru ili na internetskim stranicama. Često se kao problem spominjao i dijakronijski pristup pa tako učenici u prvom razredu čitaju najzahtjevnije tekstove antičke književnosti, a suvremene tekstove tek u četvrtom razredu. Nastavni plan i program

📖 D. Rosandić, M. Šicel, *Književnost i scenska umjetnost 1*, Zagreb, ¹1991.
(I. izmijenjeno izdanje)

📖 D. Rosandić, M. Šicel, *Književnost i scenska umjetnost 3*, Zagreb, ³1991.
(I. izmijenjeno izdanje)

📖 Skupina autora, *Čitanka 2*, udžbenik za drugi razred gimnazije, Zagreb, ³1999.

LOŠI TRAGOVİ NAŠIH GIMNAZIJA

Što se tiče odgojne strane, teško je govoriti o povoljnim uspjesima, jer se tu ima posla s vrlo velikim brojem učenika, pa je nemoguće uočiti sve moralne slabosti i po malo ih liječiti. Kad se pak u razred uvali nevaljan sin kakva političkog faktora ili kolege profesora, koji radi na istom zavodu, onda se za ljubav takvim miljenicima "dobre sudbine" mora i prema drugim učenicima uzimati iznimno mjerilo u odgoju: valja zažmiriti na oba oka, kao da se ti mezimci nijesu ogriješili o disciplinu, iako često znadu počinuti krupan delikt.

—
J. Dujmušić, *Nastavni vjesnik*, 1933–1934.

od suvremenijih je djela ponudio romane Pavla Pavličića, Gorana Tribusona, Ivana Aralice, Nedjeljka Fabrija i Nenada Brixyja te izbor iz poezije Danijela Dragojevića, a od svjetske književnosti romane Mihaila Bulgakova, Milana Kundere, Aldousa Huxleya, Jeromea D. Salingera te izbor iz poezije Jorgea L. Borgesa. S vremenom je jaz između suvremene književnosti i nastavnog programa književnosti u gimnazijama postajao sve veći jer se program nije mijenjao dvadeset i pet godina.

Popis lektire uvelike je odredila i državna matura, koja je prvi put u Republici Hrvatskoj provedena u školskoj godini 2009/2010, s ispitnim katalogom koji sadrži više od 70 ispitnih djela. Iako je time značajno reducirana sadržaj ukupnoga programa, broj tekstova koje bi učenici na nekoj razini trebali poznavati kad polažu državnu maturu i dalje je ostao velik. Od toga je kao potencijalna tema eseja na višoj i osnovnoj razini predviđeno 14 djela i izbor iz hrvatske poezije: Honoré de Balzac, *Otac Goriot*; Albert Camus, *Stranac*; Milutin Cihlar Nehajev, *Bijeg*; Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Zločin i kazna*; hrvatsko pjesništvo (Antun Gustav Matoš, Antun Branko Šimić, Tin Ujević, Dobriša Cesarić, Josip Pupačić, Slavko Mihalčić); Henrik Ibsen, *Nora*; Franz Kafka, *Preobrazba*; Ante Kovačić, *U registraturi*; Miroslav Krleža, *Gospoda Glembajevi* i *Povratak Filipa Latinovicza*; Ranko Marinković, *Kiklop*; Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići*; Jerome D. Salinger, *Lovac u žitu*; William Shakespeare, *Hamlet*; Sofoklo, *Antigona*.

Imajući u vidu broj predviđenih obveznih tekstova za

NEKE MISLI O PRETEREĆENOSTI

Držim, da je preterećenost neko nepovoljno stanje duše. Svako je duševno stanje nešto posve individualno. Ovakova individualna duševna stanja teško je prikazati takovom slikom, kojoj bi se mogla priznati općenita valjanost, jer je nemoguće čitati u tuđoj duši. Komu je do toga, da takovo stanje ocrta, mora zaviriti u vlastitu dušu, pa iskreno i nepristrano otkriti sve, što je tamo našao.

—
G. Fleischer, *Nastavni vjesnik*, 1903.

obradu, čitanke koje su u uporabi od 1991. do 2011. pružaju malo izbornoga sadržaja. Njihov metodički instrumentarij usmjeren je na analizu i interpretaciju teksta s manjim brojem stvaralačkih zadataka. Da bi se učenicima olakšalo snalaženje u opsežnu sadržaju, ponuđene su sinteze i sažeti pregledi razdoblja te su izdvojeni ključni pojmovi.

U praksi je to ugrubo izgledalo ovako. Godine 1991. objavljeno je sedmo, a ujedno i prvo izmijenjeno izdanje serije čitanke autora Dragutina Rosandića i Miroslava Šicela *Književnost i scenska umjetnost 1, 2, 3, 4*. U odnosu na izdanja čitanke *Književnost, scenska i filmska umjetnost 1, 2, 3, 4* D. Rosandića, M. Šicela i Rasime Kajić, koja su im neposredno prethodila, sadržajne su izmjene minimalne. U novom izdanju zadržani su svi autori i djela jugoslaven-skih književnosti iz izdanja čitanke iz 80-ih godina. Novo izdanje iz 1991. donosi pregled isključivo hrvatske i svjetske književnosti. Metodički instrumentarij čine uvod u odabrani tekst, pitanja za interpretaciju i zadaci koji proširuju temu djela te potiču istraživački rad i usporedbe s drugim umjetnostima. Na kraju cjelina nakon odabranih tekstova daje se sinteza razdoblja. Čitanke donose i rječnik književnih i teatroloških pojmova.

Nova udžbenička serija *Književnost 1, 2, 3, 4* autorske skupine koju su činili Dragutin Rosandić, Vlado Pandžić i Josip Kekez objavljena je 1996. Osim suvremenijeg grafičkog dizajna te čitanke donose određenu novost u

metodičkom oblikovanju: izdvajaju ključne pojmove na marginama, sistematiziraju sadržaje u grafičkim organizatorima, donose sinteze tema i razdoblja, a uvode se i neki autori koji dotad nisu bili dio propisanoga nastavnog programa.

Iste je 1996. godine objavljena serija *Čitanke 1, 2, 3, 4*, koju je osmislila autorska skupina (M. Bekić-Vejzović i dr.) sastavljena od književnih povjesničara, teoretičara i praktičara. Strukturu udžbeničkih jedinica čine uvodne biografske bilješke o piscu, kratki uvod u književni tekst i odabrani ulomak književnog teksta, nakon kojeg slijede pitanja raspoređena u nekoliko rubrika. Pitanja su organizirana tako da na početku učenika vode kroz analizu teksta, a zatim slijedi objašnjenje i analiza određenih obilježja specifičnih za to djelo ili razdoblje. Učenicima se nude dodatni zadaci za detaljniju analizu samog djela i za samostalno istraživanje. Kao i sve ostale gimnazijske čitanke i ta serija donosi kronološki pregled hrvatske i svjetske književnosti. Nakon svake cjeline nalaze se rubrike s pitanjima za ponavljanje, usustavljivanje i samostalan istraživački rad. Takvim se zadacima potiče povezivanje svakodnevnih događaja i učeničkih iskustava sa znanjima koja se stječu na nastavi kako bi učenje bilo smisljeno. Novo izdanje *Čitanke 1, 2, 3, 4* skupine autora iz 2001. (M. Bekić-Vejzović i dr.) donosi suvremenije grafičko oblikovanje i više ilustrativnog materijala, manje promjene na sadržajnoj razini, a koncepcija i metodičko oblikovanje ostaju isti kao u prethodnoj seriji.

Gea Cetinić i Vlado Pandžić 2004. godine objavljuju *Hrvatsku čitanke 1 i 3* s vrlo malim sadržajnim i koncepcijskim promjenama u odnosu na prethodnu seriju čitanke istoga izdavača.

Serija čitanke *Književni vremeplov 1, 2, 3, 4*, koje izlaze između 2007. i 2010, a autorice su im Dragica Dujmović-Markusi, Sandra Rossetti-Bazdan i Terezija Pavić-Pezar, obrađuje sadržaje književnosti i medijske kulture organizirane u tematske cjeline. Nakon uvodnih poglavlja s općim književnoteorijskim sadržajem slijedi kronološki (od srednjeg vijeka do suvremenosti) paralelni pregled djela hrvatske i svjetske književnosti raspoređenih u cjelinama prema književnim razdobljima (antička književnost, srednjovjekovna književnost, humanizam, renesansa itd.). Svaka cjelina počinje uvodom u kojem je uz kraći tekst u vremenskoj lenti prikazano obrađivano razdoblje. Osim uobičajene sadržajne organizacije (naslov, uvod u književni tekst i radnju odabranoga ulomka, ulomak književnoga teksta, pitanja za analizu i interpretaciju, istaknuti i definirani najvažniji pojmovi) postoji i rubrika *književnost – jezik – izražavanje*, u kojoj se predlaže projekt, zadatak ili istraživanje. Ti dijelovi sadržavaju dodatne informacije ili o književniku ili o njegovim djelima. Poslije svake

➤ D. Rosandić, *Hrvatsko školstvo u okružju politike*, Zagreb, 2005.

➤ V. Pandžić, J. Kekez, *Književnost 4. Udžbenik za četvrti razred gimnazije*, Zagreb, 1999

cjeline slijedi opsežna sinteza namijenjena ponavljanju i usustavljanju gradiva, kao i *podsjetnik*, odnosno sažeti, tablični prikaz najvažnijih književnika i djela poredanih kronološki.

Sve spomenute čitanke u potpunosti prate nastavni plan i program. Metodički im se pristup temelji na komunikacijskom modelu autor–djelo–primatelj. Njihova je namjera da se spoznaje o književnim djelima ostvaruju kroz književnoteorijske i književnopolovijesne sinteze, a nešto je manje prostora posvećeno recepciji i mogućnostima različitih čitanja književnih tekstova. No vidljiv je pomak prema približavanju sadržaja učenicima grafičkim oblikovanjem, ilustrativnim materijalima i sintezama, a priručnici za nastavnike koji su pratili udžbenike postajali su s vremenom sve opsežniji i raznovrsniji u smislu prijedloga i ideja za obradu književnih djela u nastavi.

Uz navedene čitanke, koje su imale odobrenje za uporabu u nastavi kao obvezne, za dodatne izvore u nastavi koristile su se i čitanke svjetskih književnosti koje nisu u potpunosti pratile nastavni program te su donosile širi izbor djela svjetske književnosti. To su *Čitanke stranih književnosti 1 i 2* Nevenke Košutić-Brozović, *Hrvatska čitanke iz svjetske književnosti 1 i 2* Gorana Novakovića i Vlade Pandžića te *Čitanke svjetske književnosti 1, 2 i 3* Srećka Listeša.

Temeljno pitanje o kojemu u konačnici ovisi

oblikovanje udžbenika jest koja je funkcija nastave književnosti u gimnazijama. Je li to isključivo priprema za državnu maturu ili uz književnoteorijska i književnopolovijesna znanja treba podjednako raditi na razvijanju kulture čitanja, usmenom i pisanom izražavanju, književnom ukusu i pozitivnom stavu prema čitanju?

Među gimnazijalcima je provedeno nekoliko istraživanja o učeničkim stavovima prema lektiri (Novaković i Medić 2011, Tomažin 2013). Analizirani su odnos učenika prema lektiri u nastavi hrvatskoga jezika, način pripreme za nastavne sate lektire i čitateljske navike učenika. Sva su istraživanja došla do sličnih zaključaka, prema kojima je postojeći program nastave hrvatskoga jezika u gimnazijama u neskladu s općom razinom znanja, interesima i čitateljskim iskustvom učenika. Ako pretpostavimo da je funkcija nastave književnosti razvoj čitateljskih kompetencija i izgradnja vrijednosnih kriterija za ocjenjivanje književnih djela, temeljni bi kriteriji vrednovanja kvalitete čitanke bili koliko one uspješno motiviraju učenike za čitanje, na koji način pomažu u samostalnom čitanju i koliko ponuđena pitanja i stvaralački zadaci omogućuju uspješnu komunikaciju s književnim tekstom.